

Provocările administrării probatoriului pentru răspunderea penală a minorilor**Drd. Ștefana-Iuliana Sorohan**

Facultatea de Drept, Universitatea din București

Rezumat: Având în vedere dificultățile care pot apărea în gestionarea cauzelor cu infractori minori, legiuitorul a venit în sprijinul organelor judiciare prin crearea unor reguli diriguitoare cu privire la probatoriul ce trebuie administrat. Astfel, s-a recunoscut că, în această materie, raționamentul instanței de judecată nu este suficient pentru a se pronunțat o soluție legală și temeinică, fiind nevoie și de concursul specialiștilor din materii conexe celei juridice, care să contribuie la înțelegerea conduitei persoanei inculpate și a factorilor care pot contribui la reformarea comportamentului minorului. În acest context, raportul de expertiză medico-legală, pentru ipoteza în care făptuitorul avea vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani la data comiterii faptei, și referatul de evaluare au dobândit o importanță deosebită. Însă, pentru a se putea raporta la informațiile din cuprinsul acestora, organele judiciare trebuie să asigure respectarea principiilor legalității și loialității și să protejeze drepturile procesuale ale persoanei acuzate. Prin urmare, prezenta lucrare își propune să analizeze provocările de ordin procesual specifice administrării probelor în cauzele cu minori și să observe modul în care practica judiciară răspunde acestor provocări.

Cuvinte cheie: justiție juvenilă, cauze cu infractori minori, răspunderea penală a minorilor, expertiza medico-legală psihiatrică, referatul de evaluare.

The challenges of gathering evidence for the criminal liability of minors

Abstract: Given the difficulties that may arise in handling cases with juvenile offenders, the legislator came to the aid of the judiciary by creating rules on the evidence to be administered. Thus, it has been recognized that, in that regard, the reasoning of the court is not sufficient to rule on a legal and sound solution, but there is also a need for the opinion of specialists in matters related to the legal one, which will contribute to the understanding of the conduct of the accused person and of the factors which can contribute to the reform of the minor's behaviour. In this context, the forensic report, for the hypothesis that the perpetrator was between 14 and 16 years old at the time of committing the offense, and the evaluation report have acquired particular importance. However, in order to be able to relate to the information contained therein, the judicial bodies must ensure compliance with the principles of legality and loyalty and protect the procedural rights of the accused person. Therefore, this paper aims to analyze the procedural challenges specific to the gathering of evidence in cases with minors and to observe how judicial practice responds to these challenges.

Key words: juvenile justice, cases involving juvenile offenders, criminal liability of minors, forensic psychiatric evaluation, evaluation report.

INTRODUCERE

De cele mai multe ori, gestionarea probatoriului în procesul penal reprezintă o chestiune lăsată de legiuitor la aprecierea organelor judiciare, care sunt ghidate în acest demers de principiul aflării adevărului. Cu toate acestea, există și unele cazuri în care legiuitorul a simțit nevoia să seteze linii directe mai stricte în ceea ce privește probatoriul, pentru a oferi garanții suplimentare cu privire la respectarea drepturilor procesuale și pentru a sprijini temeinicia hotărârii judecătorești.

Un astfel de exemplu îl reprezintă justiția juvenilă, materie cu privire la care există o preocupare permanentă în scopul constituirii unor garanții procesuale efective. Așadar, în acest spirit, legiuitor român a concretizat această preocupare prin impunerea în sarcina organelor judiciare a obligației de a se raporta la două mijloace de probă cheie: raportul de expertiză medico-legală psihiatrică și referatul de evaluare.

Administrarea acestor probe poate oferi organelor judiciare perspective esențiale pentru justa soluționare a cauzei, specialiști în domenii conexe dreptului aducându-și aportul la cunoașterea personalității și nevoilor infractorului minor, dar și a factorilor care pot susține procesul de reintegrare socială a acestuia. Însă, pentru a putea valorifica informațiile cuprinse în raportul de expertiză sau în referatul de evaluare, este necesar, în primul rând, ca aceste probe să fie administrate cu respectarea principiilor legalității și loialității.

Cu toate acestea, în unele situații, respectarea acestor precepte pare să fie dificilă, în special atunci când li se opune o practică judiciară neunitară și, pe alocuri, lipsită de previzibilitate. În acest context, având în vedere că raportul de expertiză medico-legală psihiatrică și referatul de evaluare reprezintă instrumente indispensabile în soluționarea cauzelor cu infractori minori, am întreprins o analiză cu privire la diferite impedimente de ordin procedural ce pot apărea cu privire la cele două mijloace de probă și care pot pune în discuție atât drepturile procesuale ale persoanei acuzate de comiterea infracțiunii, cât și interesul superior al copilului.

I. RAPORTUL DE EXPERTIZĂ MEDICO-LEGALĂ PSIHIATRICĂ

Expertiza medico-legală psihiatrică reprezintă acea expertiză judiciară prin care o comisi din cadrul unei instituții de medicină legală se pronunță cu privire la starea de sănătate psihică a unei persoane la un anumit moment determinat, obținându-se date referitoare la discernământul acesteia în vederea stabilirii posibilității tragerii la răspundere penală¹.

Astfel, în cauzele cu infractori minori, raportul de expertiză medico-legală psihiatrică reprezintă unul dintre cele mai importante mijloace de probă, având în vedere că acesta contribuie, în primul rând, la determinarea îndeplinirii condițiilor infracțiunii.

Conform reglementării actuale, minorii cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani la data săvârșirii faptei răspund penal doar dacă se dovedește existența discernământului la data săvârșirii faptei². Dispozițiile din Partea Generală a Codului penal, respectiv art. 113 alin. (2),

¹ D.I. Ureche, B.A. Cârđan, Evaluarea medico-legală a discernământului în cauzele penale, Penalmente relevant, nr. 2/2018, p. 80.

² C. Mitrache, Cr. Mitrache, Drept penal român. Partea generală, conform noului Cod penal, Ediția a IV-a, Ed. Universul Juridic, București, 2022, p. 443.

se completează cu cele ale art. 184 alin. (1) C.proc.pen. care stabilesc că, în cazul infracțiunilor comise de minorii cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani, se dispune în mod obligatoriu efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice. Însă, capacitatea psihică nu trebuie probată pentru prima dată de instanța de judecată, ci chiar de către organele de urmărire penală anterior trimiterii în judecată sau privării de libertate a inculpatului³, constatarea lipsei discernământului făcând inutilă efectuarea altor acte de urmărire penală.

Astfel, deși ordinea firească a desfășurării urmăririi penale ar impune obținerea cu prioritate a concluziilor raportului de expertiză medico-legală psihiatrică și ulterior efectuarea unor acte de urmărire penală care ar putea avea ca efect restrângerea drepturilor persoanei cercetate, în practică este posibil (uneori chiar din cauza duratei considerabile de timp necesare pentru obținerea acestui mijloc de probă) ca această succesiune să nu fie respectată, caz în care trebuie să se determine măsura în care ar fi afectată legalitatea actelor de urmărire penală.

În jurisprudență s-a apreciat că obținerea raportului de expertiză medico-legală psihiatrică ulterior punerii în mișcare a acțiunii penale, chiar dacă din acest raport a rezultat că minorul a avut discernământ la data comiterii faptei, determină *„existența unui caz care împiedică în mod absolut punerea în mișcare și exercitarea acțiunii penale, în favoarea minorului operând prezumția relativă de lipsă a discernământului [...] Față de importanța drepturilor fundamentale vătămate prin dispoziția nelegală a parchetului, judecătorul de cameră preliminară consideră că vătămarea procesuală rezultă ex re și este iremediabilă raportat la stadiul procedurilor. Din acest punct de vedere, împrejurarea că ulterior punerii în mișcare a acțiunii penale la dosarul de urmărire penală a fost înaintat raportul de expertiză medico-legală, din ale cărui concluzii rezultă că minorul a avut capacitatea psihică de apreciere critică a conținutului și consecințelor faptei pentru care este cercetat și față de care discernământul a fost păstrat, nu poate determina înlăturarea vătămării produse”*⁴. S-a arătat deci că actul prin care s-a pus în mișcare acțiunea penală este nul deoarece, la momentul emiterii acestuia, nu era respectată teza a II-a a art. 309 alin. (1) C.proc.pen.⁵, fiind incidentă o cauză care împiedica punerea în mișcare a acțiunii penale.

Cu toate acestea, instanța de control judiciar nu a menținut soluția citată anterior și a arătat că nu suntem în prezența unui caz de nulitate absolută deoarece *„nu se poate susține că vătămarea suferită de inculpat prin exercitarea acțiunii penale față de acesta în lipsa acestui raport este o vătămare iremediabilă și care să nu poată fi înlăturată în niciun mod decât prin desființarea actului. Este evident că organele judiciare după ce vor obține raportul de expertiză, în situația în care acesta va concluziona că autorul a săvârșit fapta fără discernământ, vor dispune clasarea cauzei, la fel ca în cazul intervenirii oricărui alt impediment la punerea în mișcare sau la exercitarea acțiunii penale de la art. 16 alin (1) din C.proc.pen”*⁶.

³ În acest sens, L. V. Lefterache, Drept penal, Partea generală. Curs pentru studenții anului II, ed. a III-a, Ed. Hamangiu, București, 2021, p. 189.

⁴ Jud. Iași, înch. nr. 732 din 21.11.2018 pronunțată în dosarul nr. 7653/245/2018/a1, disponibilă pe www.rejust.ro.

⁵ Conform art. 309 alin. (1) C.proc.pen. *„Acțiunea penală se pune în mișcare de procuror, prin ordonanță, în cursul urmăririi penale, când acesta constată că există probe din care rezultă că o persoană a săvârșit o infracțiune și nu există vreunul dintre cazurile de împiedicare prevăzute la art. 16 alin. (1)”*.

⁶ Trib. Iași, înch. nr. 18 din 23.01.2019 pronunțată în dosarul nr. 7653/245/2018/a1, disponibilă pe www.rejust.ro.

În acest context, apreciem că doar absența de la dosarul de urmărire penală, la momentul trimiterii în judecată, a raportului de expertiză medico-legală psihiatrică cu privire la minorul cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani la data săvârșirii faptei ar trebui sancționată de judecătorul de cameră preliminară cu ocazia verificării legalității actelor de urmărire penală. Astfel, în asemenea ipoteze trebuie să avem în vedere că au fost realizate acte de urmărire penală și a fost dispusă trimiterea în judecată a unei persoane fără a se stabili dacă aceasta poate fi subiect al acțiunii penale, organele de urmărire penală având obligația de a face aceste verificări conform art. 184 alin. (1) C.proc.pen.

În cazul în care judecătorul de cameră preliminară nu ar opta pentru soluția anulării actelor de urmărire penală și ar dispune începerea judecării, soluție regăsită uneori în practica judiciară, instanța de fond va trebui să dispună efectuarea expertizei psihiatrice, indiferent de procedura urmată în cauză. Concluziile comisiei medico-legale nu pot fi suplinite de faptul că minorul a optat pentru procedura simplificată și a recunoscut comiterea faptelor deoarece rolul expertizei este acela de a analiza discernământul minorului, respectiv posibilitatea acestuia de a înțelege natura și consecințele faptelor sale, nefiind suficientă o simplă asumare *post factum* a conduitei ilicite.

Cu titlu de exemplu, într-o cauză, *„deși, inculpatul, prin apărătorul său ales, a depus declarație autenticată prin care a recunoscut întocmai faptele așa cum au fost descrise în actul de sesizare și a solicitat judecarea cauzei în procedura simplificată, instanța a respins procedura simplificată motivat de faptul că probatoriul este incomplet, de la dosarul cauzei lipsind expertiza medico-legală psihiatrică privind pe inculpatul minor, care la data săvârșirii faptelor nu avea împlinită vârsta de 16 ani, probă obligatorie în astfel de cazuri”*⁷.

Pe de altă parte, în cazul sesizării instanței cu un acord de recunoaștere a vinovăției, această soluție, ce presupune preluarea responsabilității de obținere a expertizării psihiatrice a minorului de către instanța de judecată, nu mai este posibilă. În această procedură, dispozițiile art. 484 alin. (2) C.proc.pen.⁸ nu permit efectuarea cercetării judecătorești și, implicit, nu lasă loc administrării altor probe decât cele regăsite la dosarul de urmărire penală, astfel încât s-ar impune respingerea acordului de recunoaștere a vinovăției.

De asemenea, instanța nu poate confirma soluția de renunțare la urmărirea penală dispusă față de un minor care avea vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani la data comiterii faptei dacă nu s-a efectuat în prealabil expertiza medico-legală psihiatrică cu privire la acesta – *„în ceea ce-l privește pe minorul X în vârsta de 14 ani și o lună la data săvârșirii faptei, judecătorul de cameră preliminară constată că în cauză se impunea efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice pentru a se stabili dacă fapta a fost sau nu săvârșită cu discernământ, în ultima situație constatându-se exista unui impediment legal pentru angajarea răspunderii penale”*⁹.

Un alt aspect de analizat este referitor la necesitatea existenței raportului de expertiză medico-legală în ipoteza luării unei măsuri preventive privative de libertate față de

⁷ Jud. Rădăuți, sent. pen. nr. 487 din 09.09.2020, disponibilă pe www.rejust.ro.

⁸ Conform art. 484 alin. (2) C.proc.pen. *„La termenul fixat se citează inculpatul, celelalte părți și persoana vătămată. Instanța se pronunță asupra acordului de recunoaștere a vinovăției prin sentință, în ședință publică, după ascultarea procurorului, a inculpatului și avocatului acestuia, precum și, dacă sunt prezente, a celorlalte părți și a persoanei vătămate”*.

⁹ Jud. Sectorului 4 București – înch. din 03.10.2018, pronunțată în dosarul nr. 16954/4/2018, disponibilă pe www.rejust.ro.

minorii cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani la data comiterii faptei. Într-o opinie, s-a arătat că este obligatorie efectuarea expertizei anterior dispunerii unei măsuri preventive privative de libertate față de minor tocmai pentru a se evita privarea de libertate a unei persoane care nu ar putea răspunde penal¹⁰. Această perspectivă se conciliază cu dispozițiile art. 2 și art. 3 din Ordinul comun al ministrului justiției și al ministrului sănătății nr. 1.976/C din 11 iulie 2003 pentru stabilirea unor măsuri privind efectuarea cu celeritate a expertizei pentru stabilirea discernământului minorului între 14 și 16 ani care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală¹¹ conform căreia expertiza medico-legală psihiatrică pentru stabilirea discernământului minorului se efectuează cu celeritate, în regim de permanență, de o comisie ce se întrunește în termen de cel mult 3 ore de la momentul solicitării organelor judiciare, urmând ca, în cazurile, în care nu sunt necesare lămuriri suplimentare și nici internarea minorului, expertiza să se efectueze în termen de cel mult 48 de ore de la data la care a fost solicitată. În ipoteza în care ar fi necesară internarea minorului, expertiza va trebui efectuată în termen de cel mult 10 zile de la data la care a fost solicitată.

De asemenea, în art. 8 alin. (2) din Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale, care reglementează un drept al persoanei acuzate de a fi supusă unei examinări medicale, s-a stabilit că rezultatele acestei evaluări efectuată de personalul de specialitate medicală trebuie luate în considerare la determinare capacității minorului de a fi supus audierii, sau altor acte sau măsuri procesuale.

Totuși, în ciuda acestor garanțiilor procesuale stabilite la nivel european și a dispozițiilor naționale, care instituie și o abatere disciplinară pentru personalul de specialitate medico-legală în cazul nerespectării termenelor menționate anterior, în doctrină s-a arătat că din cauza supraaglomerării institutelor de medicină legală realizarea expertizei psihiatrice durează între 30 și 60 de zile¹². Având în vedere aceste aspecte, s-a motivat că nu se impune efectuarea expertizei psihiatrice anterior luării unei măsuri preventive privative de libertate deoarece aceasta are efect asupra determinării caracterului imputabil al faptei, chestiune ce va fi analizată la momentul soluționării acțiunii penale, prezumția relativă a lipsei discernământului operând numai cu privire la răspunderea penală. Așadar, s-a arătat că organul judiciar, în urma unei audieri a suspectului sau inculpatului, va putea să aprecieze în mod preliminar asupra existenței discernământului¹³.

În același sens, în jurisprudență s-a arătat că, deși prezumția relativă a lipsei discernământului reglementată de art. 113 alin. (2) C.pen. operează atât în cazul în care se pune problema stabilirii răspunderii penale, cât și în ipoteza formulării unei propuneri de arestare preventivă, „*nu este obligatorie efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice cu privire la inculpat, anterior soluționării propunerii de arestare preventivă, în acord cu principiul libertății probei aplicabil procesului penal român și că, deși mijlocul de probă obligatoriu și care se bucură de fiabilitatea cea mai mare este raportul de expertiză medico-legală psihiatrică, proba contrară în procedura sumară a propunerii arestării preventive*

¹⁰ L.V. Lefterache, G. C. Ioan, Ș. Sorohan, M-G. Sima, *Justiția penală în cazul minorilor*, Ed. Hamangiu, 2021, p. 145.

¹¹ M. Of. nr. 522 din 21.07.2003.

¹² V. Constantinescu în M. Udroui (coord.), *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, p. 1238.

¹³ Idem, p. 1239.

poate fi făcută cu orice mijloc de probă care nu este interzis de lege, sarcina probei revenind Ministerului Public. În acord cu argumentele învederate în referatul cu propunere de arestare preventivă, judecătorul reține că din modalitatea în care inculpații au premeditat comiterea presupusei infracțiuni, din scopul urmărit și chiar din declarațiile date în fața organelor de urmărire penală, cât și în fața judecătorului de drepturi și libertăți rezultă că aceștia au realizat consecințele negative ale conduitei lor, mijloacele de probă administrate fiind suficiente pentru a reține existența discernământului la momentul comiterii presupusei fapte, până la momentul efectuării raportului de expertiză”¹⁴.

Această soluție apare a fi una de avarie și pentru anumite impedimente legate de programul de funcționare al instituțiilor medico-legale abilitate să efectueze expertiza psihiatrică care, în unele cazuri, nu se conciliază cu urgența cauzelor penale. Astfel, s-a reținut că „procurorul a apreciat că existența sau inexistența discernământului reprezintă o împrejurare de fapt, a cărei constatare poate fi realizată chiar și în lipsa unor concluzii preliminare emise de medicii din cadrul Comisiei de psihiatrie a Serviciului de Medicină Legală (al căror program, pentru examinarea minorilor, este stabilit doar în zilele de joi ale săptămânii și care nu se poate întruni în alte condiții, aparent). Astfel, organele de cercetare penală au procedat la audierea suspectului minor în vârstă de 15 ani, în prezența apărătorului desemnat din oficiu, al reprezentantului legal și al reprezentanților DGASPC, iar după efectuarea acestei activități și după discuțiile purtate cu reprezentantul legal, au constatat prin propriile simțuri că minorul, în vârstă de 15 ani, nu prezintă trăsăturile unei persoane care ar putea suferi de afecțiuni medicale psihice, de natură a-i afecta discernământul. Într-adevăr, fiind audiat inculpatul, judecătorul de drepturi și libertăți constată prin propriile simțuri, în urma adresării unor întrebări specifice, că inculpatul are discernământ și conștientizează consecințele acțiunilor sale”¹⁵.

La nivelul instanțelor superioare există practică neunitară în privința acestui aspect, optica majoritară fiind însă în sensul că existența unor date referitoare la discernământul inculpatului rezultate din referatul de evaluare, din declarațiile minorului date în prezența unui psiholog sau din declarațiile date în fața judecătorului de drepturi și libertăți, din care să rezulte că acesta ar fi înțeles consecințele faptelor sale, este suficientă pentru a se dispune privarea sa de libertate. Într-o practică mai izolată, se apreciază că „este adevărat că efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice care să aibă drept obiectiv determinarea existenței discernământului la momentul săvârșirii faptei reprezintă un procedeu probatoriu destul de complex, care necesită un timp relativ îndelungat, însă nimic nu-l împiedică pe procurorul de caz să solicite institutului de medicină-legală competent să formuleze sub acest aspect niște concluzii preliminare, provizorii, cum de altfel organele de urmărire penală procedează în mod constant în astfel de situații, concluzii care pot fi emise într-un timp foarte scurt (de câteva ore), dat fiind caracterul urgent al procedurii în situația propunerii luării unor măsuri preventive privative de libertate. [...] Așadar, constatând că organele de urmărire penală nu au administrat până în prezent nicio probă relevantă care să răstoarne prezumția lipsei de discernământ în cazul inculpatului X, minor în vârstă de 15 ani la data săvârșirii faptei, instanța de control judiciar apreciază că față de acesta nu poate fi dispusă în prezent nicio măsură preventivă, indiferent de caracterul privativ sau neprivativ de

¹⁴ Jud. Sectorului 2 București, înch. din 24.02.2023, pronunțată în dosarul nr. 4776/300/2023, disponibilă pe www.rejust.ro.

¹⁵ Jud. Constanța, înch. nr. 412 din 21.04.2023, pronunțată în dosarul nr. 10505/212/2023, disponibilă pe www.rejust.ro.

*libertate al acesteia*¹⁶.

Chestiunea lipsei de celeritate în efectuarea expertizei medico-legale reprezintă într-adevăr un impediment în gestionarea eficientă a dosarelor de urmărire în care sunt implicați inculpați minori, legalitatea actelor de urmărire penală fiind deseori pusă la îndoială în procedura camerei preliminare. Într-o cauză, s-a apreciat că „*evaluarea discernământului minorului prezintă aspecte specifice și comportă celeritate, aspecte care rezultă și din interpretarea dispozițiilor mai sus menționate, având în vedere scopul reglementării acestora, însă atât timp cât legea procesual penală ori alte legi speciale nu prevăd termene orientative ori imperative, în interiorul cărora să poată fi administrat acest mijloc de probă, efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice cu privire la existența discernământului minorului la peste un an de la data săvârșirii faptei nu reprezintă o problemă de legalitate a administrării probei, putând avea relevanță cel mult sub aspectul temeiniciei probei, însă o analiză cu privire la temeinicia probei excede cadrul procesual și obiectul camerei preliminare*”¹⁷. Astfel, în judecătoria de cameră preliminară nu se pronunță asupra temeinicia acuzației, neverificând dacă fapta comisă este reală și nici dacă au fost administrate suficiente probe pentru a se stabili vinovăția persoanei trimise în judecată¹⁸.

Prin urmare, deși este dezirabil ca expertiza medico-legală să fie efectuată într-un termen scurt, cât mai aproape de momentul comiterii faptei și într-un stadiu incipient al procesului penal, disproporția existentă între numărul cauzelor în care se solicită opinia institutelor medico-legale și posibilitățile personalului de specialitate a determinat adaptarea practicii judiciare și abordarea unei interpretări mai permissive asupra normelor de procedură, interpretare care nu este însă mereu în acord cu drepturile persoanei cercetate penal.

Deși soluțiile instanțelor de judecată trebuie să țină cont și de realitățile cotidiene și administrative, obligația privind efectuarea expertizei medico-legale a fost instituită cu un motiv bine întemeiat: necesitatea demonstrării că minorul a comis fapta prevăzută de legea penală cu discernământ, aspect ce afectează dovedirea uneia dintre cele patru trăsături ale infracțiunii. În lipsa discernământului, minorul nu a săvârșit o infracțiune, astfel încât nu ar fi îndeplinite condițiile pentru luarea unei măsuri preventive.

Prin urmare, deși la nivelul practicii soluțiile trebuie să aibă un anumit grad de pragmatism, iar în cazul unor infracțiuni grave s-ar putea considera că primează interesul societății de a înlătura starea de pericol creată de infractorul minor, trebuie avută în vedere și legalitatea unor astfel de măsuri. Așadar, credem că ar trebui acordată o atenție deosebită rezolvării problemei administrative privind posibilitățile personalului de specialitate de a realiza un număr suficient de rapoarte de expertiză medico-legală în termenele minime instituite de lege, astfel încât statul să poată să aibă nu doar o reacție fermă, dar și o reacție legitimă și riguroasă împotriva minorilor care comit infracțiuni grave ce necesită luarea unor măsuri preventive și care să nu compromită ulterior legalitatea actelor de procedură sau a mijloacelor de probă administrate.

¹⁶ C.A. București, Secția a II-a penală, înch. nr. 63 din 20.02.2023, pronunțată în dosarul nr. 219/122/2023, disponibilă pe www.rejust.ro.

¹⁷ Jud. Iași, înch. nr. 732 din 21.11.2018, pronunțată în dosarul nr. 7653/245/2018/a1, disponibilă pe www.rejust.ro.

¹⁸ ÎCCJ, s.pen., înch. nr. 19/C din 27.05.2014, pronunțată în dosarul nr. 1543/1/2014 apud L.V. Lefterache, Probe și prezumții în procesul penal, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 32.

II. REFERATUL DE EVALUARE

Referatul de evaluare reprezintă un document oficial, confidențial, preponderent necifric, cu rolul de a introduce informație socială în deciziile juridice¹⁹. Conform reglementării actuale, competența evaluării *antesententiam* a minorilor care sunt acuzați de comiterea unei infracțiuni revine serviciilor de probațiune, acestea având îndatorirea de a identifica circumstanțele personale ale subiectului evaluat care ar putea influența procesul de individualizare a măsurilor educative.

În cauzele cu infractori minori, referatul de evaluare constituie nu numai un mijloc de probă de o importanță deosebită în susținerea temeinicie unei hotărâri judecătorești, ci și o condiție de legalitate a acesteia, motiv pentru care este relevantă analiza acestui mijloc de probă nu doar prin raportare la conținutul său, ci și din perspectiva regulilor de procedură penală incidente.

Din interpretarea coroborată a dispozițiilor art. 506 C.proc.pen. rezultă că, în cauzele în care inculpatul era minor la data comiterii infracțiunii, efectuarea referatului de evaluare este facultativă în cursul urmăririi penale și devine obligatorie în cazul trimiterii în judecată, cu excepția cazului în care acest lucru ar fi contrar interesului superior al minorului.

Deși nu rezultă expres din prevederile amintite anterior, în cazul trimiterii în judecată, apreciem că revine organului de urmărire penală obligația de a solicita efectuarea referatului de evaluare, judecătorul de cameră preliminară neputând justifica o asemenea măsură prin raportare la atribuțiile sale și la obiectul procedurii de cameră preliminară²⁰.

Aceeași soluție, referitoare la solicitarea efectuării referatului de evaluare de către organele de urmărire penală, ar trebui adoptată și pentru ipoteza sesizării instanței cu un acord de recunoaștere a vinovăției. Astfel, instanța ar trebui să aibă posibilitatea analizării cerinței prevăzute de art. 485 alin. (1) lit. b) C.proc.pen. referitoare la interdicția stabilirii unei sancțiuni nejustificat de blânde în raport cu gravitatea infracțiunii sau pericolozitatea infractorului și prin raportare la informațiile prezentate în referatul de evaluare. În acest caz, apreciem că instanța nu ar putea solicita efectuarea referatului de evaluare întrucât procedura specială a încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției presupune un transfer al atributelor privind individualizarea sancțiunii de la instanța de judecată către procuror, aspect ce reiese și din lipsa etapei cercetării judecătorești în această procedură, instanța neavând posibilitatea administrării niciunui mijloc de probă.

Deși procedura în cauză implică și un proces de negociere a sancțiunii, propunerea procurorului trebuie să aibă în vedere criteriile generale de individualizare și să ia în considerare atât împrejurările privitoare la faptă, cât și cele privitoare la persoana inculpată, neputând fi una complet subiectivă.

Pe cale de consecință, lipsa referatului de evaluare, condiție obligatorie în cauzele cu minori, duce la o viciere a procedurii de negociere a sancțiunii, lacună ce nu poate fi

¹⁹ I. Pop, M. Badea, Întocmirea referatului de evaluare, în V. Schiaucu, R. Canton (coord.), Manual de probațiune, Ed. Euro Standard, București, 2008, p. 130.

²⁰ L.V. Lefterache, G. C. Ioan, Ș. Sorohan, M-G. Sima, op. cit, p. 282.

În practica judiciară au fost identificate și soluții în care judecătorul de cameră preliminară a amânat discutarea legalității actului de sesizare, a actelor de urmărire penală și a probelor administrate pentru efectuarea referatului de evaluare de către serviciul de probațiune. În acest sens, a se vedea, Jud. Cluj-Napoca, înch. din 31.03.2016, pronunțată în dosarul nr. 23112/211/2015/a1 și Jud. Sectorului 4 București, înch. din 03.02.2016, pronunțată în dosarul nr. 43126/4/2015/a1, disponibile pe www.rejust.ro.

acoperită de către instanța chemată să se pronunțe asupra admiterii acordului de recunoaștere a vinovăției atâta timp cât aceasta nu ar putea modifica sancțiunea stabilită prin acord.

În ciuda acestor argumente, din analiza jurisprudenței în materie, se observă o practică neunitară, uneori chiar în rândul instanțelor din circumscripția aceleiași curți de apel. Astfel, există instanțe care, după ce au fost sesizate cu un acord de recunoaștere a vinovăției încheiat de un inculpat minor, în baza art. 506 alin. (2) C.proc.pen.²¹, au amânat judecarea cauzei și au solicitat serviciului de probațiune efectuarea referatului de evaluare cu privire la acesta²².

În sens contrar, există instanțe care au apreciat că „*pentru ca o instanță de judecată să dispună efectuarea unor referate de evaluare, într-o anumită cauză dedusă judecării, această instanță trebuie să se afle în faza de cercetare judecătorească într-un anumit dosar penal, întrucât doar în cursul cercetării judecătorești se pot încuviința și dispune administrarea de probe, precum este și proba privind întocmirea referatului de evaluare a inculpatului minor. [...] De asemenea, în art. 484 alin. (2) din codul de procedură penală, se prevede că la termenul fixat se citează inculpatul, celelalte părți și persoana vătămată, iar instanța se pronunță asupra acordului de recunoaștere a vinovăției, prin sentință, în ședință publică după ascultarea procurorului, a inculpatului și avocatului acestuia, precum și, dacă sunt prezente, a celorlalte părți și a persoanei vătămate, instanța urmând să pronunțe una dintre soluțiile prev. de art. 485 și art. 486 din codul de procedură penală. [...] În situația în care Parchetul a ales să încheie un acord de recunoaștere a vinovăției cu cei doi inculpați minori, Parchetul avea obligația de a asigura respectarea tuturor dispozițiilor legale privind desfășurarea procesului penal în cauzele cu inculpați minori, inclusiv respectarea dispozițiilor ce impun obligativitatea întocmirii unor referate de evaluare pentru acești inculpați minori, Parchetul trebuind să cunoască că în fața instanței de judecată nu este posibilă faza de cercetare judecătorească care să permită complinirea probatoriului omis a fi efectuat de către procurorul de caz*”²³.

Pentru cauzele în care s-a dispus trimiterea în judecată a inculpatului prin rechizitoriu, art. 506 C.proc.pen. prevede și o soluție subsidiară pentru ipoteza în care nu s-a solicitat efectuarea referatului de evaluare nici în cursul urmăririi penale, nici cu ocazia trimiterii în judecată. În această ipoteză, revine instanței de judecată obligația de solicita evaluare minorului de către serviciul de probațiune, această omisiune neputând fi invocată drept un motiv de nelegalitate în procedura camerei preliminare. Așadar, în măsură în care nu s-ar dovedi o vătămare cauzată de omisiunea efectuării referatului de evaluare în cursul urmăririi penale ce nu ar putea fi înlăturată prin realizarea evaluării în cursul judecării, nu se va putea constata, pentru acest considerent, neregularitatea sesizării instanței²⁴.

O situație aparte o reprezintă și aceea în care s-a omis solicitarea referatului de evaluare atât în cursul urmăririi penale, respectiv cu ocazia trimiterii în judecată, cât și în

²¹ Conform art. 506 alin. (2) C.proc.pen. „*În cursul judecării, instanța poate solicita efectuarea referatului de evaluare de către serviciul de probațiune de pe lângă tribunalul în a cărui circumscripție își are locuința minorul, potrivit legii. În situația în care efectuarea referatului de evaluare nu a fost solicitată în cursul urmăririi penale, potrivit dispozițiilor alin. (1) sau (1¹), dispunerea efectuării referatului de către instanță este obligatorie*”.

²² Trib. București, înch. din 26.11.2021, pronunțată în dosarul nr. 32495/3/2021, disponibilă pe www.rejust.ro.

²³ C.A. București, dec. pen. nr. 837 din 18.06.2019, disponibilă pe www.rejust.ro.

²⁴ În acest sens, a se vedea Trib. București, înch. nr. 88 din 05.04.2022, pronunțată în dosarul nr. 60131/299/2022/a1, disponibilă pe www.rejust.ro.

cursul judecării în primă instanță. Astfel, ne întrebăm dacă o atare omisiune ar putea afecta legalitatea și temeinicia hotărârii primei instanței și dacă ar putea justifica anularea acesteia și trimiterea cauzei spre rejudecare.

Este de remarcat că art. 197 alin. (2) din vechiul Cod de procedură penală statua că sunt prevăzute sub sancțiunea nulității absolute dispozițiile relative la efectuarea referatului de evaluare în cauzele cu infractori minori, aceste prevederi nemaifiind însă regăsite în art. 281 care reglementează cazurile de nulitate absolută în actualul Cod de procedură penală. Așadar, după cum s-a subliniat și în doctrină²⁵, lipsa referatului de evaluare nu poate determina decât incidența sancțiunii nulității relative, motiv pentru care, în lipsa dovedirii unei vătămări ce nu poate fi complinită prin efectuarea evaluării minorului în cursul judecării în apel, nu s-ar putea constata o nelegalitate a hotărârii primei instanțe pentru acest considerent.

Aceasta este și interpretarea majoritară adoptată de instanțele de apel, apreciindu-se că „nu ne aflăm în fața unui caz de nulitate absolută limitativ prevăzut de lege, respectiv art. 281 C.proc.pen. care să determine desființarea cu trimitere spre rejudecare a cauzei, iar inculpatul nu a dovedit producerea vreunei vătămări în condițiile în care prima instanță a motivat detaliat alegerea și individualizarea măsurii educative, concluziile acestui referat nu sunt obligatorii pentru instanțe, iar în apel s-a dispus întocmirea acestuia, motiv pentru care nu a fost afectat dublul grad de jurisdicție cu privire la alegerea și individualizarea măsurii educative, hotărârea primei instanțe fiind amplu motivată sub acest aspect cu privire la criteriile de individualizare prevăzute de lege și prin raportare la probele de la dosar”²⁶.

Totuși, în ciuda acestor argumente de ordin procedural, nu putem să nu observăm că omisiunea solicitării referatului de evaluare de către prima instanță, remediată de către instanța de apel, este contrară spiritului și dispozițiilor Directivei (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale care prevede, în art. 7 alin. (5), necesitatea evaluării individuale a minorului în cel mai timpuriu stadiu al procedurilor și înainte de trimiterea în judecată. În completarea, art. 7 alin. (6) statuează că în absența evaluării minorului, trimiterea în judecată se poate realiza, cu condiția ca evaluarea minorului să se realizeze la începutul ședinței de judecată, anterior audierii minorului²⁷.

În final, trebuie menționat că obținerea evaluării inculpatului minor care a comis o infracțiune reprezintă o obligație de mijloace, și nu una de rezultat pentru instanța de judecată. Altfel spus, în situația în care, dintr-o împrejurare obiectivă, nu este posibilă efectuarea referatului de evaluare, instanța va putea proceda la judecarea cauzei și va individualiza sancțiunea prin raportare la datele rezultate din alte mijloace de probă - „nici împrejurarea că prima instanță a procedat la soluționarea cauzei fără întocmirea referatului de evaluare cu privire la inculpatul minor, în condițiile stabilite de art. 506 alin. (2) C.proc.pen. și art. 116 alin. (1) C.pen., nu justifică o soluție de trimitere a cauzei pentru rejudecare la prima instanță. Referitor la acest aspect, se reține că imposibilitatea de efectuare a referatului menționat a fost determinată de cauze obiective, fiind făcute

²⁵ În acest sens, a se vedea B. Micu, R. Slăvoiu, A. Zărafiu, Procedură penală, Ed. Hamangiu, 2022, p. 820.

²⁶ C.A. Timișoara, dec. pen. nr. 851 din 18.09.2020, disponibilă pe www.rejust.ro.

În același sens, a se vedea și C.A. București, dec. pen. nr. 620 din 07.05.2019 și C.A. București dec. pen. nr. 1621 din 13.12.2018, disponibile pe www.rejust.ro.

²⁷ Conform versiunii în limba engleză a Directivei, „at the beginning of the trial hearings before a court”.

demersuri de către instanță în sensul întocmirii referatului de Serviciul de Probațiune, acesta neputând fi realizat întrucât inculpatul minor locuia în străinătate împreună cu unul dintre părinți. De astfel, această imposibilitate s-a menținut și în cursul judecării acestei cauze în apel, instanța apreciind ca fiind inutilă revenirea cu adresă la Serviciul de Probațiune pentru întocmirea acestui referat. Prin urmare, răspunsul Serviciului de Probațiune prin care comunică imposibilitatea întocmirii referatului satisface exigențele art. 506 alin. (2) C.proc.pen. deoarece instanța are obligația de a solicita referatul în cauză dar imposibilitatea întocmirii acestuia din motive obiective nu poate fi considerată ca încălcând dispozițiile normative anterior menționate”²⁸.

IV. CONCLUZII

Opțiunea legiuitorului pentru stabilirea cu caracter obligatoriu a unor mijloace de probă ce trebuie folosite în cauzele cu infractori minori nu a fost întâmplătoare, în anumite ipoteze acestea fiind cele mai elocvente din perspectiva aprecierii condițiilor pentru a se angaja răspunderea penală a minorului și a criteriilor generale de individualizare. Astfel, legiuitorul s-a asigurat că instanțele de judecată nu ar putea aplica pripit o sancțiune inculpatului minor, ci doar atunci când au o reprezentare clară asupra situației sale, fiind necesară și implicarea specialiștilor din materii conexe celei juridice.

Toate aceste aspecte imprimă un caracter aparte cauzelor cu infractori minori. Organele judiciare trebuie să pună în balanță atât particularitățile inculpaților minori și a configurația sistemului sancționator, cât și regulile procesului penal, atât la nivel european, cât și la nivel național fiind subliniată importanța respectării drepturilor procesuale ale minorilor și a orientării desfășurării procesului penal în jurul protejării interesului superior al copilului.

Or, în acest context, existența unor reguli consacrate scriptic este apreciabilă, dar nu suficientă atâta timp cât nu este însoțită de o reformare a sistemului de justiție care să poată susține, printr-o orientare jurisprudențială unitară și prin alocarea unor resurse suficiente, spiritul legii.

²⁸ C.A. București, dec. pen. nr. 1621 din 13.12.2018, disponibilă pe www.rejust.ro.